

Výzkum v sociálních vědách II. Jak mluvíme o našich otázkách a jak je zkoumáme

19.10. 2023

POLb1006 a BSSb1104

Jak o otázce mluvíme: teorie a koncepty

- Vědec systematicky uvažuje o politice jako o vztazích mezi jednotlivými „politickými elementy“
- Jeho úkolem je popsat/vysvětlit strukturu těchto vztahů
- Obvykle předpokládá, že se tyto elementy nějak ovlivňují (například jeden „způsobuje“ druhý, případně „pokud se jeden nachází v určitém stavu, je větší pravděpodobnost, že ten druhý se bude nacházet ve specifickém stavu“).
- Tyto elementy, části politické reality, vystupují ve výzkumu v podobě **konceptů**.
- Neo-pozitivistický a realistický přístup zastávají názor, že koncepty a jejich formulace stojí vždy na počátku výzkumu.

Popis předchází vysvětlení: Dobré koncepty dělají dobrou vědní disciplínu

Koncepty **označují a třídí** fenomény.

Každý koncept se skládá z **termínu** (nějak se jmenuje), **definice** (alias intenze alias konotace- má nějaké vlastnosti) a **odkazů** (alias extenze alias denotace- něco mu odpovídá v reálném světě)

Příklad

- **Termín:** Etnický konflikt
- **Definice (francouzský výkladový slovník):** Střetnutí odlišných národnostně-politických zájmů různých národností v mnohonárodnostních státech, které někdy mohou vyústit v ozbrojený konflikt
- **Odkazy (př.):** Hutové a Tutsiové ve Rwandě.

Dobry koncept by mel byt

- **Koherentní** – definice by měla obsahovat atributy, vlastní všem zkoumaným objektům a zároveň by měla koncept umět odlišit od jiných konceptů.
- Příklad: Politická strana jako „dobrovolné sdružení lidí, které usiluje o moc“. Odpovídá entitám, které označujeme jako „politické strany“. Pokud bychom definovali PS jen jako „dobrovolné sdružení“, nedokázali bychom ji odlišit např. od zájmových spolků.

Dobry koncept by mel byt

Operacionalizovatelný – definice by měla být taková, aby ji bylo možné převést do podoby, kdy je možné zjistit, které fenomény jí odpovídají a které ne.

Příklad: Politická strana jako „dobrovolné sdružení lidí, které usiluje o moc“. Jsme schopni operacionalizovat a empiricky měřit jak „dobrovolnost“, tak „sdružování“, tak i „usilování o moc“.

Dobry koncept by mel byt

Validni – jeho intenze by mela odpovidat extenzi

Příklad: Politická strana jako „dobrovolné sdružení lidí, které usiluje o moc“. Na základě této definice nepovažujeme např. Klokánek za politickou stranu, protože neusiluje o politickou moc. Pokud by panovala shoda, že Klokánek je politická strana, koncept by validní nebyl a musel by se redefinovat.

Dobrý koncept by měl mít

- **dobrou rezonanci** – neměl by být v kontradikci s již používanými koncepty, měl by být co možná nejvíce srozumitelný, pozor na neologismy!
- Příklad: konceptu, definovanému jako „dobrovolné sdružení lidí, které usiluje o moc“, říkáme „politická strana“, ne „politická ideologie“, protože tak se už jmenuje jiný koncept s jinou definicí.

Dobrý koncept by měl mít

- **co možná největší kontextový rozsah** – v čím více kontextech dává smysl, tím lépe.
- Příklad: „Politická strana“ jako „dobrovolné sdružení lidí, které usiluje o moc“-koncept s takovouto definicí můžeme použít širěji než definici „dobrovolné sdružení lidí, které v ČR usiluje o moc“.

Dobry koncept by mel byt

- **úsporný**- definovaný pomocí několika málo hlavních atributů, které mají odkazy společné
- Příklad: Politická strana jako „dobrovolné sdružení lidí, které usiluje o moc“. Je definováno pomocí tří hlavních atributů, koncept je úsporný.

Dobry koncept by mel byt

- **analyticky a empiricky užitelný** – mel by byt dobrým stavebním kamenem teorií
- Příklad: Politická strana jako „dobrovolné sdružení lidí, které usiluje o moc“. „Politická strana“ se nám jako koncept v politologii hodí- je celá řada teorií, které vysvětlují něco na politických stranách nebo politické strany slouží k tomu, abychom jimi (např. jejich počtem) něco vysvětlili.

Vztah intenze a extenze konceptu: jak poznáme, že něco odpovídá konceptu?

- **Nutné a dostačující podmínky** (jsou naplněny všechny položky definice)

NEBO

- **Rodinná podobnost** (je naplněn určitý počet položek definice).

U složitých konceptů se často spokojíme s rodinnou podobností, u jednodušších vyžadujeme NaPP.

Příklad: koncept „podmínky života“ - NaPP

Tab. č. 1 – Příklad konceptu NaDP, který má čtyři nutné podmínky, které jsou dohromady dostatečné.

Základní úroveň (termín)	Sekundární úroveň (intenze)	Operacionalizace (úroveň dat/extenze)
Název: Podmínky vzniku života (Koncept popisuje podmínky pro vznik života minimálně na buněčné úrovni).	Voda	Voda by se měla nacházet za normálního tlaku v rozsahu teplot 0 až 100 °C, hustota by měla být závislá na skupenství, molekula vody bude obsahovat nenulový elektrický náboj.
	Další prvky	Atomy uhlíku, vodíku, kyslíku, dusíku, síry, železa...
	Energie	Energie získaná z radiace, fotochemických procesů (fotosyntéza), minerálů, redukce plynu se přetváří do buněčných energetických systémů (ATP).
	Životní prostředí	Cílem je chránit proti radiaci z vesmíru (na Zemi pomocí magnetického pole) a proti ultrafialovému světlu (pomocí ozonové vrstvy). Další vlastností je určitá stabilita prostředí.

Zpracováno dle Life in the Universe. 2011.

Co si z teorie konceptů vzít pro výzkum

Pište a přemýšlejte o věcech tak, abyste rozuměli vědě a věda rozuměla vám

Koncepty jsou k tomu, aby si vědci rozuměli a ne k tomu, aby se proslavili tím, že vymyslí nové

Koncepty by měly být základ, ale věda chce víc- analýzu vztahů mezi nimi

Koncepty a proměnné

Nutným krokem ve výzkumu je **operacionalizace konceptů** – jejich převedení do měřitelné podoby

Koncepty jsou pak reprezentovány **proměnnými**

Každá proměnná má **popis (label)**, označuje, co proměnná je, co vyjadřuje) a **hodnoty** (stavy, v nichž se vyskytuje a je možné ji v nich „měřit“).

Příklad: Koncept vzdělání lze operacionalizovat pomocí proměnné „Roky ve škole“, označující „Počet úspěšně ukončených ročníků studia“ s hodnotami „0-n let“

Vztahy mezi proměnnými

Analyticky rozlišujeme:

- **závislou** proměnnou (její hodnota závisí na stavu nezávislé proměnné)
- **nezávislou** proměnnou (ovlivňuje hodnotu závislé proměnné).

Příklad:

Šance amerického prezidenta být znovuzvolen (ZP) závisí na stavu americké ekonomiky v době voleb (NP).

Proč závislou a nezávislou proměnnou rozlišujeme (jen) „analyticky“

- To, co je v naší úvaze „závislou proměnnou“, může být v jiné situaci nezávislou.
- Dokonce i v situaci, pokud jde o stejné proměnné.

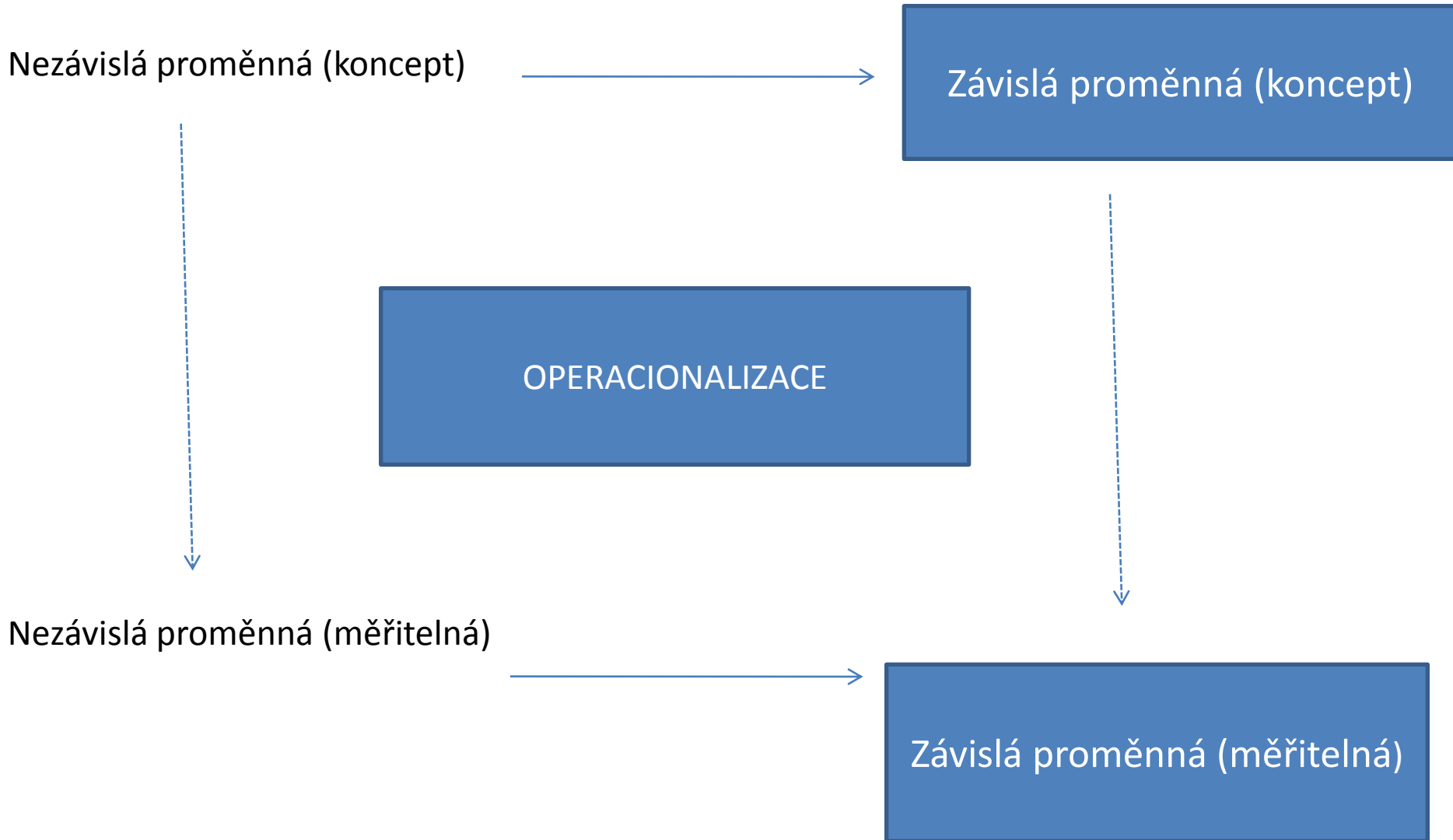
- **Příklad:**

Vztah volebního násilí a kvality demokracie

V některých teoriích vystupuje volební násilí jako nezávislá proměnná, schopná vyvolat změnu kvality demokracie,

v jiných je nezávislou proměnnou kvalita demokracie, která ovlivňuje míru volebního násilí.

Co je potřeba udělat, než začneme měřit

Příklad

Politik: „V několika evropských zemích se jasně ukázalo, že voliči v době (ekonomické) krize po roce 2008 odmítli program založený na expanzi sociálního státu“.

Převeďte toto tvrzení do podoby, aby bylo možné ho vědecky prověřovat.

Sociálněvědný výzkum: prostředek ustavování kauzality (více Kellstedt-Whitten) **POZOR- MAXIMÁLNĚ DŮLEŽITÝ SLIDE**

Abychom mohli mezi dvěma proměnnými konstatovat kauzální vztah (nezávislá proměnná X ovlivňuje závislou Y):

1. Musí existovat věrohodný mechanismus, který spojuje X a Y.
2. Musíme si být jisti, že to není naopak a Y neovlivňuje X
3. Mění se Y s tím, jak se mění X (kovariance).
4. Neexistuje nějaká proměnná Z, která zároveň ovlivňuje X a Y.

Posudte Durkheimovu hypotézu o sebevraždě pomocí konceptu čtyř kauzálních překážek

- **Míra protestantismu (v zemi) ovlivňuje míru sebevraždě (v zemi)**

„Populární kauzality“ a jejich problémy na kauzálních překážkách

- http://life.ihned.cz/zdravi/c1-64745510-pijete-cernou-kavu-bez-mleka-a-cukru-muzete-byt-psychoopat-tvrdivedci?utm_source=mediafed&utm_medium=rss&utm_campaign=mediafed
- <http://www.ahaonline.cz/clanek/ahaonline-cz/22331/15-rad-pro-delsi-zivot.html>

Příklad: „Častější chození na večírky prodlužuje život“

Jak se to tváří:

Chození na večírky by mělo prodlužovat život. Vidíme ale problém hned na první kauzální překážce, je celkem těžké navrhnout, proč by mělo.

Častější
chození na
večírky (NP)

Delší život (ZP)

Jak to spíš je:

Jak délka života, tak chození na večírky, je ovlivněno životním stylem, resp. penězi. Umožňují kvalitněji se starat o zdraví i chodit často na večírky.

Peníze, Životní
styl (NP)

Chození na
večírky, Délka
života (ZP)

Abychom totiž přeskočili čtvrtou kauzální překážku, museli bychom ukázat, že bohatí lidé, kteří chodí na večírky, žijí déle, než bohatí lidé, kteří nechodí. Což se zdá jako málo pravděpodobné, ale kdo ví (otestujte, až budete hodně bohatí :-)).

Jak problém zkoumáme: výzkumné strategie

- Směrem k logice toho, jakým způsobem konstruujeme naše odpovědi na výzkumné otázky, rozlišuje Blaikie 4 výzkumné strategie:
- **induktivní**
- **deduktivní**
- **retroduktivní**
- **abduktivní**

Má to odraz v metateoretických přístupech, **pozitivisté jsou induktivisté, realisté využívají dedukci a retrodukci a konstruktivisté abdukci.**

Logika výzkumných strategií

	Induktivní	Deduktivní	Retroduktivní	Abduktivní
CÍL	Vytváření generalizací, teorií	Testování teorií, falzifikace, podpora přeživších teorií	Objevení základních mechanismů, objasňujících pravidelnosti, vytváření teorií	Popis a porozumění sociálnímu světu prostřednictvím motivací aktérů
OD	Shromáždění pozorování (dat)	„Vypůjčené“ či zkonstruované teorie	Zachycení pravidelností	Odhalení motivací, významů a motivů v každodenním životě
	Produkcí generalizací	Produkcí hypotéz	Konstrukce hypotetického modelu	Zpracování interpretací aktérů
K	Využití těchto generalizací při dalším výzkumu	Testování hypotéz porovnáním s daty	Porovnání modelu s realitou (pozorování, experiment)	Produkce teorie, její testování

Byl Sherlock Holmes mistr indukce nebo dedukce?

Induktivní strategie

- Pozitivistická tradice, předpoklad uspořádaného a pozorovatelného univerza. Jen to, co je pozorovatelné, je hodné vědeckého zkoumání.
- 4 základní fáze
  - Pozorování a záznam faktů, jejich význam a relevance není posuzována.
  - Analýza faktů, jejich srovnání, klasifikace (bez hypotéz)
  - Generalizace jako výsledek analýzy
  - Vystavení generalizací dalšímu testování
- Kritika
  - Výzkumník je ovlivněn předchozím výzkumem
  - Adekvátní pozorování není možné bez řídicích konceptů (teorií)
  - Induktivní logika nezajišťuje produkci generalizací
  - Univerzální generalizace není možné zakládat na konečném počtu pozorování
  - Konstatování pravidelností je nutnou –avšak nepostačující- podmínkou k vysvětlení.

Indukce se používá dnes **zcela omezeně**, pokud nejdříve pozorujeme, obvykle aspoň víme, co přesně budeme pozorovat.

Deduktivní strategie

- Metoda vlastní **kritickému racionalismu** (Popper), někdy se nazývá i „**falzifikacionismus**“. Přiznává selektivitu pozorování a jejich interpretaci pozorovatelem, referenční rámce, sumu očekávání atd...
- **6 základních kroků**
  - Explicitní vyjádření počáteční myšlenky, vztahu, hypotézy, souboru hypotéz
  - Dedukce závěru(ů) pomocí dříve přijatých –a doposud nevyvrácených- hypotéz
  - Porovnání závěrů s existujícími teoriemi
  - Test závěrů prostřednictvím sběru dat (pozorování, experiment)
  - Pokud jsou data v rozporu se závěry, teorie je zamítnuta
  - Pokud jsou data v souladu se závěry, teorie je dočasně podpořena (zachována).

Př.deduktivní logiky : **Emile Durkheim a egoistická sebevraždnost:**

1. *V každém sociálním útvaru závisí míra sebevraždnosti na míře individualismu*
2. *Míra individualismu pozitivně variuje s mírou protestantismu*
3. *Sebevraždnost variuje podle míry protestantismu*
4. *Ve Španělsku je protestantismus málo rozšířen*
5. *Míra sebevraždnosti ve Španělsku je nízká*
6. *(následně se testuje na datech –ze sčítání lidu-)*

Kritika:

- Pozorování podléhá interpretaci, není přímé, na jeho základě nelze přesvědčivě stanovovat pravidelnosti a vyvracet teorie
- Věda by neměla být striktně logická (umožnění náhodných objevů)
- Důraz na logiku postupu snižuje kreativitu
- Proces falzifikace obsahuje i sociální a psychologické procesy, nejen vědecké.

Retroduktivní strategie

- Výzkumná strategie **vědeckého realismu (transcendentálního realismu, konstruktivismu)**. Předpokládá existenci struktur, které 1. ovlivňují pozorovatelné jevy a 2. samy nemohou být pozorovány. Cílem retroduktivní strategie je dokázat existenci těchto mechanismů.

6 výzkumných kroků retroduktivní strategie

- Aby bylo možné vysvětlit pozorované jevy a události, vědci se musí snažit nalézt struktury a mechanismy, které je ovlivňují
- Tyto mechanismy jsou obvykle nepozorovatelné, je potřeba sestavit model jejich fungování
- Model je sestaven tak, aby umožňoval kauzální vysvětlení
- Model je testován jako hypotetický popis fungování jevů a událostí (empiricky)
- Pokud je testování úspěšné, existuje důvod k přijetí existence předpokládaných mechanismů
- Existence řídicích mechanismů a struktur je dále potvrzována

Př. řídicích mechanismů: pravidla, plány, zvyky sociálních aktérů, struktura společnosti atd.

Příklad: model voliče jako „maximalizátora užitku“ (nepozorujeme přímo), který volí strategicky.

Kritika:

- Vhodnější metoda pro přírodní vědy (chemie, fyzika), koncept „nepozorovatelného“ nelze využívat stejně v PV a SV.
- Rozdíl oproti deduktivní strategii: deduktivní metoda testuje vztahy mezi událostmi či proměnnými, používá při vysvětlení deduktivní logiku, retroduktivní strategie pro vysvětlení zavádí důkaz pomocí „mechanismů“.

Abduktivní strategie

- Abstrahování vědeckých výpovědí z výpovědí aktérů o každodennosti, strategie využitelná specificky v sociálních vědách, **interpretativní tradice**.
- Analýza sociální produkce a reprodukce reality v procesu interakcí aktérů. Specifické vnímání sociální reality.
- **Základní výzkumné principy:**
  - přístup do sociálního světa je možný prostřednictvím výpovědí aktérů o činnosti a činnosti druhých
  - tyto výpovědi získává vědec v přirozeném jazyce aktérů. Obsahují koncepty, pomocí kterých aktéři strukturují svůj svět, významy těchto konceptů a teorie o tom, jak svět funguje
  - většina každodennosti není reflexivní (je rutinní)
  - Významy jsou konstruovány pouze v případě narušení každodennosti
  - Sociální vědci provádí **popis aktivit a významů a abstrahují kategorie a koncepty, na jejichž základě dochází k porozumění a vysvětlení.**

Výzkum pomocí abduktivní strategie je konstrukcí konstruktů druhého řádu (vědecké konstrukty) z konstruktů prvního řádu (konstrukt reality).

Kritika:

Nejasná metoda konverze výpovědí o (a z) každodenností do vědeckých teorií.